

İTALYA'DAKİ TUNUS KONSOLOSLUKLARI MESELESİ VE 1863 OSMANLI-İTALYAN ANLAŞMASI

Dr. ABDURRAHMAN ÇAYCI

Garb Ocakları, 1830 yılına kadar, iç işlerinde muhtar, dış işlerinde Osmanlı Devletine bağlılıklarını muhafaza etmekle beraber, menfaatlerinin icap ettirdiği siyaseti serbestce izliyebiliyorlardı. XVII nci ve XVIII nci yüzyıllarda başka taraflarda meşgul olan ve Ocakların kendilerini koruma imkânına sahip olduklarını bilen İstanbul, onların işlerine müdahale etmemeği, o zamanın şartlarına uygun buluyordu. Bu durum Cezayir'in 1830'da Fransızlar tarafından işgal edilmesine kadar devam etti. Cezayir'in işgalinden sonra Bâbüâli, Kuzey Afrika siyasetini değiştirdi. Bir taraftan Cezayir'i geri almağa çalışırken diğer taraftan geri kalan iki ocağı doğrudan doğruya merkeze bağlamağa karar verdi¹. Bâbüâli, Trablusgarb'ı 1711 yılından beri idare eden Karamanlı ailesi arasında çıkan bir anlaşmazlıktan istifade ederek burasını 1835 yılında İstanbul'a bağladı. Bâbüâli, Tunus'da da müteaddit defalar aynı şeyi yapmağa teşebbüs ettiyse de her seferinde, Fransa donanma göndererek buna mâni oldu ve Tunus'da bundan böyle *statu quo*'nun değişmesine müsaade edemiyeceğini bildirdi. Böylece Fransa bu memleket üzerindeki Türk hâkimiyetini hiçe indirip müsait anda Osmanlı Devleti'nin yerini almak niyet ve tasavvurunday-

¹ XIX ncu yüzyıl Tunus tarihi için şu eserlerden tafsilâtlı bilgi edinmek kabildir: Alexander-Meyrick BROADLEY, *The last Punic War. Tunis, Past and Present. With a narrative of the French Conquest of the Regency.* Edimburgh and London, 1882, 2. cilt. Luigi CHIALA, *Dal 1858 al 1892. Pagine di storia contemporanea,* Torino 1892-1893, 3 cilt. Ch.-André JULIEN, *Histoire de l'Afrique du Nord,* Paris, 1931; Aziz Samih İLTER, *Şimalî Afrika'da Türkler,* C. II, İstanbul, 1937; Jean SERRES, *La politique turque en Afrique du Nord sous la monarchie de juillet,* Paris, 1925; P.H.X. (D'Estournelles de CONSTANT), *La politique française en Tunisie, le protectorat et ses origines (1854-1891),* Paris 1891; Jean GANIAGE, *Les origines du protectorat français en Tunisie (1861-1881),* Paris 1959; André RAYMOND, *La Tunisie* Paris, 1961; Abdurrahman ÇAYCI, *La question tunisienne et la politique ottomane (1881-1913),* İstanbul, 1963.

dı. Hüseyinî ailesinden gelen Tunus beyleri, Karamanlı ailesinin âkıbetine uğramamak amacıyla bir taraftan Osmanlı Devleti'ne karşı Fransa'ya dayanmakta, diğer taraftan da çeşitli istilâ emellerine karşı Tunus'a ihmal edilemeyecek bir himaye sağlayan Osmanlı hâkimiyetini açıktan açığa reddetmemeğe bilhassa itina göstermekte idiler. Bununla beraber, Fransa'nın teşvikiyle Ahmet Bey'den (1837-1855) itibaren Tunus beylerinin bağımsız devletlere has davranışlarda ısrar ettikleri müşahede edilmektedir. Bu kabîl hareketlere misal olarak, müstakîl devletlerin yaptığı gibi bir Tunus nişanı ihdas edilerek bunun nüfuzlu ecnebilere cömertçe dağıtılmasını, muhtelif memleketlere elçilik heyetleri adı altında heyetler gönderilmesini, bazı memleketlerde bulunan ticaret ajanlıklarına siyasî görevler atfedilmek istenmesi gibi olayları zikredebiliriz. Fransa'nın önyak olmasıyla yapılan bu hareketler Ahmet Bey ve onun halefleri zamanında devam etti. Öyle ki Tunus'un İmparatorluğa merbutiyeti bakımından hukukî şartlar hiç değişmediği halde, uluslararası ilişkilerde bu davranışlar, şayet Osmanlı Devleti'nin müdahalesi olmaz ise, Tunus'un fiilen tam bağımsız bir devlet gibi muamele görmesine yol açabilecek nitelikteydi. Bu bağımsızlık gösterilerinin en önemlisi, Tunus'un İtalya'da ötedenberi mevcut olan ticaret ajanlarına müstakîl bir devlet gibi ünvanlar vermesi (başkonsolos, konsolos, konsolos muavini), İtalyan hükümetlerinin de bunlara tıpkı bağımsız devlet temsilcileri gibi, konsolosluk beratı tevdi ederek bunları resmen tanıması keyfiyetidir.

İtalya'daki Tunus konsoloslukları nasıl teşekkül etmiştir? Bu duruma karşı Osmanlı Devleti'nin ne gibi tepkileri olmuş ve iş nasıl bir sonuca bağlanmıştı? Bu sonucu ne şekilde değerlendirebiliriz? İşte bu yazımızda yukarıda kaydettiğimiz soruların cevaplarını araştıracamız.

Tunus ile İtalya yarımadası arasında ötedenberi kesif ticarî münasebetler mevcuttur. Tunus beyleri mahallî otoritelerle Tunus arasındaki ilişkileri kolaylaştırmak gayesiyle önemli limanlarda daimî ajanlar bulunduruyorlardı. Bu ajanlara zamanla "konsolosluk beratı" (*exequatur*) da verildi ve bunlar âdeta bağımsız bir devletin temsilcileri gibi muamele görmeğe başladılar. XIX ncu yüzyıl ortalarında Tunus Beyi'nin Sardunya Krallığı'nda, Cenova'da başkonsolos ünvanını alan ajanı ile bu ajan tarafından tayin edilen Nice ve Cagliari'de birer konsolos muavini; Toskana Dükalığı'nda Livorna'da bir baş-

konsoles ile Elbe adasının Porto Ferraja şehrinde bir konsoles muavini, Sicilya Krallığında Napoli'de bir başkonsolesu olduğunu biliyoruz². Bunlardan Nice Konsoles Muavini'nin 31 Ağustos 1818 denberi, Livorna Başkonsolesu'nun 1822 denberi konsolesluk beratını haiz oldukları görülmektedir³.

Şu andaki bilgilerimize göre, İtalya yarımadasında faaliyette bulunan Tunus konsolesluklarının mevcudiyeti, önceleri Bâbîâli'nin dikkatini pek çekmedi. Zira 1836 yılına gelinceye kadar Osmanlı Devleti'nin Tunus üzerindeki yüksek hâkimiyeti henüz tartışma konusu değildi. Bâbîâli şayet bu konsoleslukların mevcudiyetinden haberdar olmuşsa bile,⁴ muhtemelen bunları Osmanlı İmparatorluğu'nun muhtelif limanlarındaki Tunus memurları gibi⁵ idarî işlerle meşgul görevliler olarak kabul etmiş olabilir. Torino maslahatgüzarı Rüstem Bey'e göre bu sıralarda Osmanlı Devleti'nin sadece Livorna'da bir başkonsolesu vardır. Bu zat Cenova, Cagliari ve Villafranca'daki Osmanlı konsoles muavinlerini de tayin etmekte ve aynı zamanda Trablus konsolesu vazifesi de görmektedir⁶.

Ahmet Bey zamanından itibaren Bey'in Pâdişâh'a tâbilik derecesinin tartışılmağa başlanması, Tunus'un tam bağımsızlığa doğru giden tavırlar takınması ve Osmanlı dışişleri teşkilâtının İtalyan devletlerinde gelişmeğe başlamasından sonra, umumiyetle Osmanlı ve Tunus konsolesluğu sıfatlarının aynı şahıslarda birleştiğini görüyoruz⁷. Esasen bu sıralarda Osmanlı konsolesları, umumiyetle konsolesluk işlerinde tecrübe sahibi aileler arasından, vazife mahallinden

² H.A. (Hariciye Vekâleti Arşivi) 43/3. Torino maslahatgüzarı Rüstem Bey'in 4 Mayıs 1857 tarihli mahrem raporu. Bunlardan başka Bey'in Malta, Paris ve Marsilya'da da ajanları olduğu bilinmektedir.

³ H. A. 43/3 Fuat Paşa'dan Kallimaki Bey'e (Viyana Büyükelçi) 12 Ocak 1858.

⁴ Bu hususu gösterir bir vesika göremedik. Aksine 1850'den sonraki Osmanlı belgelerinde Tunus konsolesluklarının varlığından yeni haberdar olunduğu hakkında hükümler vardır.

⁵ Tunus Beyi'nin İstanbul'da Bâbîâli ile olan işlerini takip etmek üzere bir kapı kethüdası olduğu gibi, ayrıca İzmir, Trablusgarb, Sakız, Girit ve Mora'da ajanları mevcuttu. Bunların her hangi bir siyasî rolleri olmayıp mahallî makamlarla Tunus arasında idarî işlerde mutavassit rolünü oynamaktaydılar. Robert MANT-RAN, *Inventaire des documents d'archives turcs du Dar el-Bey*, Paris, 1961, p. XXVII.

⁶ Rüstem Bey'in adı geçen mahrem raporu.

⁷ Rüstem Bey'in adı geçen mahrem raporu.

seçilmektedir. Şayet aynı şehirde hem Osmanlı hem Tunus konsolosu mevcutsa, çözümünü zor bir diplomatik tartışma ortaya çıkmaktadır.

İşte bu sebepten 1851 yılında Cenova'daki Osmanlı Konsolosu Allegrietti ile Sardunya otoriteleri arasında, Ange Carignani'nin Tunus Konsolosu olarak tanınmasından dolayı siyasî bir anlaşmazlık çıktı. Osmanlı Başkonsolosu, 23 Nisan 1851 tarihinde, Sardunya Hükümeti'ne verdiği bir nota ile Tunus Paşası'nın bağımsız bir hükümdar olmadığını, vergi veren bir prens olduğunu, bu itibarla Bey'in Sardunya'da konsolos ünvanıyla tanınan bir memurunun mevcut olmasının Pâdişâh'ın Tunus üzerindeki hükümlerine haklarına bir tecavüz teşkil edeceğini belirterek Bâbîâli ile anlaşılmadan ilgiliye konsolosluk beratı verilmemesini talep etti. Sardunya Dışişleri Bakanlığı, 26 Nisan 1851 tarihli cevabında, beratın verildiğini, zaten verilse bile bunun bir hükümlerine hakkı ve bir bağımsızlık belirtisi olarak telâkki edilemeyeceğini, sadece ticarî ilişkileri kolaylaştıran ve siyasî mahiyeti olmayan bir hareket sayılması icap edeceğini bildirdi. Osmanlı Başkonsolosu, 28 Nisan 1851 tarihli ikinci notasında, bir kere daha vergiye tâbi bir prensin resmî konsoloslar tayin etmesinin onu müstakil devletlerle aynı hizaya getireceğine dikkati çekti. Buna karşılık Sardunya Hükümeti, 30 Nisan 1851 tarihli cevabı notasında mazide verilmiş olan bir beratın şimdi reddedilmesinin Sardunya'nın bu memleketteki ticarî menfaatlerine zarar vereceğini, bu menfaatleri korumak amacıyla tatbik edilen bu tedbire, Bâbîâli'nin başka bir kıymet izafe etmemesini rica etti. Diğer taraftan Sardunya Hükümeti Cenova makamlarına gönderdiği mahrem tebligatta, Tunus Beyi'nin fiilen bağımsız gibi olduğunu, muhtelif Avrupa devletleriyle anlaşmaları bulunduğunu, yabancı konsolosları Bâbîâli'nin beratı olmaksızın kabul ve kendiliğinden bir nişan ihdas ile bunu tevzi ettiğini hatırlatıyor, fakat Bâbîâli'nin Tunus'u daima kendisine tâbi olarak tanıdığını, Bey'e karşı şayet cezaî müeyyedeler takip etmemişse bunun Tunus'u koruyan büyük bir Avrupa devletini (Fransa) darıltmamak endişesinden ileri geldiğini belirtiyor ve netice itibarıyla Sardunya Hükümeti'nin her ikisi de konsolosluk beratına sahip olan Osmanlı ve Tunus konsoloslarına dostane muamele yapmak suretiyle tatsız hâdiselere meydan verilmemesini tavsiye, iki konsolos arasında viza yetkisi sebebiyle bir anlaşmazlık çıkmasını önlemek için, Piyemonte'den gidecek yolculardan Tunus'da viza istenmediğine dikkati çekiyordu⁸.

⁸ Rüstem Bey'in adı geçen raporu.

Bundan anlaşıldığına göre, Sardunya Hükümeti uluslararası hukuka aykırı olmasına rağmen, Sardunya'nın Tunus'la olan ticarî menfaatlerine zarar vermemek için Tunus Beyi'ni gücendirmekten çekinmekte ve mevcut durumu sızıltı ve hâdiseye mahal vermeden idare etmek istemektedir. Bu vaziyet 1856 yılına kadar böyle devam etti. 1856'da Ange Carignani'nin yerine Tunus Konsolosu olan Themistocles Carignani, Tunus'a gideceklere Osmanlı Konsolosu'nun viza vermek yetkisi olmadığını ileri sürdü. O sırada Torino'da Osmanlı maslahatgüzarı olan Musurus Bey, durumu Paris'teki Türk Büyükelçisi Cemil Bey'e arz ile talimat istedi. Bu sonuncunun direktifi üzerine Sardunya Hükümeti'ne, Tunus valisinin Cenova'da resmî makamlarca tanınmış bir ticaret ajanının bulunmasından Osmanlı Devleti'nin duyduğu hayret ve üzüntüyü ifade ve Bâbîâlî'ce kabulüne imkân olmayan bu anormal duruma, Kont Kavur'un bir an önce son verecek tedbirler alacağı ümidini izhar etti⁹. Sardunya Hükümeti cevabında, bu durumun ötedenberi mevcut olduğunu ve bunun Bâbîâlî'nin protestosunu mucip olmadığını; esasen Piyemonte'nin Fransa misalini taklitten ileri gitmediğini, şayet oradaki durum değiştirilebilirse Sardunya'nın da bu anormal vaziyeti tashih edeceğini bildirdi¹⁰. Paris'teki Osmanlı Büyükelçisi'nin talimatı üzerine, Musurus Bey, Fransa'da resmî sıfatı haiz hiç bir Tunus Konsolosu olmadığını, hiç bir Osmanlı imtiyazlı vilâyetinin yabancı devletlerle doğrudan doğruya münasebet tesis edemeyeceğini, adı geçen konsoloslukların mevcudiyetlerinin muhafaza edilmesinin Osmanlı Hükümeti nezdinde çok fena intibalara sebebiyet vereceğini ifade etti. Osmanlı temsilcilerinin bu teşebbüsleri üzerine, Kont Kavur Musurus Bey'e Tunus Konsolosu Carignani'ye konsolosluk beratı verilmeyeceğine dair teminat verdi. Fakat bu vaadin gerçekleşmediği, Sardunya Hükümeti'nin 1957 yılına ait sâlnamesinde Tunus Başkonsolosu'nun isminin kayıtlı bulunmasından anlaşılmaktadır.¹¹

Bu halden anlaşıldığına göre, Sardunya Hükümeti, Bâbîâlî'nin Tunus üzerindeki hukukunu inkâr etmemekte, fakat maddî menfaatleri sebebiyle, Tunus Beyi ile iyi münasebetlerini devam ettirmek istediğinden onu darıltacak tedbirler almayı arzu etmemektedir.

⁹ H. A./DM 1542 Musurus Bey'den Mehmet Cemil Bey'e 24 Aralık 1856, Mehmet Cemil Bey'den (Paris Büyükelçisi) Musurus Bey'e 6 Ocak 1857. Rüstem Bey'in adı geçen raporu.

¹⁰ H.A. 43/3 Rüstem Bey'in adı geçen raporu.

¹¹ H.A. 43/3 Rüstem Bey'in adı geçen raporu.

Buna mukabil Osmanlı Devleti'nin Tunus üzerindeki haklarını korumak için Tunus konsolosluklarının ilgasını temin gayesiyle yalnız Sardunya Hükümeti nezdinde değil, fakat Napoli Krallığı ve Toskana Dükalığı nezdinde de aynı teşebbüsleri yapması gerekiyordu. Torino'daki Osmanlı Maslahatgüzarı Rüstem Bey, ilk tedbir olmak üzere Osmanlı konsoloslarının Tunus konsolosu ünvanını almalarının yasak edilmesini ve Pâdişâh'ın haklarının İtalyan hükümetleri nezdinde enerjik teşebbüslerle müdafaa edilmesini zarurî görüyordu¹². Bâbîâli Maslahatgüzar'a, "Tunus Beyi'nin konsolos tayini iddiasında bulunması Pâdişâh'ın hukukunu zedeler, lüzum gördüğünüz veya şartların icap ettirdiği her zaman bunu sözlü veya yazılı olarak protesto ediniz" talimatını veriyordu^{12b}. Bu talimat gereğince, Rüstem Bey'in Kont Kavur nezdinde yaptığı ısrarlı teşebbüslerin neticesi olarak 1858'den itibaren Tunus konsoloslarının isimleri resmî neşriyatta anılmadığı gibi, Sardunya Hükümeti bundan böyle Tunus Beyi'nin tayin etmek isteyeceği konsoloslara da berat vermemeği kabul etti¹³.

Livorna'da uzun yıllardan beri Osmanlı Başkonsolosluğu vazifesini ifa etmekte olup aynı zamanda Tunus Başkonsolosluğu görevini de yürütmekte olan Pierre Tauch'un ölümü üzerine, Osmanlı Hükümeti, Livorna'ya yeni bir başkonsolos tayin etti, ayrıca bir Tunus Konsolosu kabul edilmemesi için Toskana Dükalığı nezdinde tavassutta bulunulmasını Avusturya'dan istedi¹⁴. Fakat Tunus Konsolosu'nun 1822'den beri konsolosluk beratını haiz olduğu ileri sürülerek bu istek müspet mütalâa edilmedi. Tunus Beyi'nce konsolos tayin edilen buğday simsarı Bargelini'ye Toskana tarafından resmî berat verildi.¹⁵

Buna mukabil Kont Vandoni isimli bir maceraperestin 1861 de Tunus'un Cenova Konsolosu olmak için yaptığı teşebbüsler başarı sağlamadı. Osmanlı Maslahatgüzarı Rüstem Bey'in, Vandoni'nin karanlık ve sabıka dolu mazisini gösterir mahkeme kararlarını ve polis raporlarını ilgililere ibraz etmesi üzerine, adı geçen maceraperest İtalya Hükümeti tarafından 4 Haziran 1861'de hudut harici edildi.¹⁶

¹² Rüstem Bey'in adı geçen mahrem raporu.

^{12b} Âli Paşa'dan Rüstem Bey'e 21 Kasım 1857, Âli Paşa'dan Cemil Bey'e (Paris Büyükelçisi) 2 Aralık 1857.

¹³ Rüstem Bey'den Âli Paşa'ya 11 Temmuz 1861.

¹⁴ Fuad Paşa'dan Rüstem Bey'e 24 Mart 1858, Rüstem Bey'den Fuad Paşa'ya 4 Şubat 1858, Mahmud Paşa'dan Kallimaki Bey'e (Viyana Büyükelçisi) 3 Ağustos 1858.

¹⁵ Livorna Osmanlı Başkonsolosluğu'ndan Dışişleri Bakanlığı'na 15 Mayıs 1858.

¹⁶ Allegrietti (Cenova Os. bşkon.) den Âli Paşa'ya 21 Ocak 1861. Rüstem Bey'den Âli Paşa'ya 9 Haziran 1864.

1860-61'de Napoli krallığı, Toskana Parma ve Modena Dükliklerinin Sardunya'ya katılmalarıyla İtalyan birliği, Papalık ve Venezya hariç, kısmen tahakkuk etmişti. Bu birliğin tahakkuku sırasında Sardunya Krallığı'nda Tunus konsoloslukları işi şu şekildedir : Sardunya Hükümeti Tunus Beyi'nce bundan böyle gönderilecek ajanlara konsolosluk beratı vermemekte ve eskiden mevcut ajanların isimlerini de "*corps diplomatique*" arasında kaydetmemektedir.¹⁷

1861'de İtalya Krallığı'nın teessüsü üzerine, Rüstem Bey yeni idareden Sardunya'da bulunan Tunus konsolosluklarına uygulanan usulun yeni eyaletlere de tatbik edilmesini istedi ve İtalya Dışişleri Bakanlığı'ndan bunun vakit geçirilmeden gerçekleştirileceği hususunda vaad aldı¹⁸. Livorna'da bir Tunus Başkonsolosu'nun müşkülâta maruz kalmadan faaliyette bulunduğunu öğrenen Rüstem Bey, durumdan Dışişleri Bakanı Baron Ricasoli'yi haberdar etti. Dışişleri Bakanı hayretini ve bu durumun izalesi için daha önce vermiş olduğu emirlerin ifasında vaki olan gecikmeden dolayı teessürünü ifade ile bu anormal durumun ortadan kaldırılacağını bir kerre daha teyit etti ve işin takibi için Maslahatgüzarı, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreterine gönderdi¹⁹. Genel Sekreter, işin zorlanmadan ve maksada en uygun bir şekilde yapılması için, kendisine zaman bırakılmasını rica etti. Fakat bu arada Dışişleri Bakanı değişti. Yeni bakan General Durando'nun bu konuda selefının tutumunu tamamen benimsememesi üzerine, Rüstem Bey, 26 Temmuz 1862 tarihinde İtalya Dışişleri Bakanlığı'na bir nota verdi. Bunda Tunus Beyi'nin müstakil olmaması sebebiyle konsolos tayinine hakkı olmadığını, İtalya'da Osmanlı Elçiliği'nin bulunmadığı sıralarda teşekkül eden bu konsoloslukların şimdi kapatılması gerektiğini, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü garanti eden Paris Antlaşması'nı imza etmesi sebebiyle İtalya'nın bunu yapması icap ettiğini, esasen Kont Kavur'un da Bâbiâli'nin şikâyetine hak verdiğini, ancak işi zorlamadan yapmak amacıyla mehil istediğini, bir müddet sonra da bu durumun izalesi için alınan tedbirler cümlesinden olmak üzere yıllıklardan Tunus konsoloslarının isimlerini çıkardığını, Toskana ve güney eyaletlerinin ilhakını müteakip İtalya Dışişleri Bakanlığı'nın eski eyaletlere şâmil olan usulün yenilere de teş-

¹⁷ Rüstem Bey'den Âli Paşa'ya 8 Ağustos 1861.

¹⁸ Rüstem Bey'den Âli Paşa'ya 8 Ağustos 1861 ve 14 Kasım 1861.

¹⁹ Rüstem Bey'den Âli Paşa'ya 14 Kasım 1861.

mil edileceğine söz verdiğini belirttiikten sonra, herhalde bakanlıktaki son değişikliğin işin neticelenmesine mâni olduğuna işaret etti. Rüstem Bey, Livorna'da bir Tunus konsolosunun sadece faaliyetlerine devam etmekle kalmayıp Osmanlı Konsolosu'nun Tunuslu tayfaları himayesini kabul etmek istemediğini, hattâ bazan bu görüş tarzının İtalyan makamları tarafından da benimsendiğini, mahallî makamların bu tutumunun Pâdişâh'ın Tunus üzerinde ki hükümlanlık haklarının yürütülmesine ciddi bir tecavüz teşkil edeceğini izah ederek Kont Kavur ve Baron Ricasoli'nin vaadlerinin yerine getirilmesini istedi²⁰. Fakat İtalyan Dışişleri Bakanlığı notayı cevaplandırmadan Bakan değişti. Rüstem Bey yeni bakan Rasolini nezdinde teşebbüslerini tekrarlamak mecburiyetinde kaldı.

Esasen 11 Ekim 1862'de Cenova'ya Tunus korveti Mansur'un gelişi, Osmanlı Elçiliği ile İtalyan Hükümeti arasında bu konuda yeni tartışmalar açılmasına yol açtı. Zira Mansur'un kumandanı, doğrudan doğruya Cenova'daki Tunus Konsolosluğu'na müracaat etmesi yolunda Tunus'tan talimat aldığı gerekçesiyle, Osmanlı Konsolosluğu kanalıyla mahallî makamlarla temasa girmeye reddetmekte idi²¹. Durumdan haberdar olan Osmanlı Maslahatgüzarı, Tunus'un müstakil bir devlet olmaması sebebiyle Tunuslu şahsiyetlerin, tıpkı Mısırlı şahsiyetlerin yaptıkları gibi, Osmanlı temsilcileri kanalıyla İtalyan makamlarıyla temas etmeleri gerektiğini hatırlattı. İtalya Dışişleri Bakanı'nın memnuniyet verici olmayan cevabı üzerine, bu vakıanın bir emsal teşkil etmemesi için, Maslahatgüzar Başbakan ve İçişleri Bakanı olan Rattazi'yi ziyaretle talebini tekrarladı. Başbakan Maslahatgüzar'ın isteğini haklı buldu ve Cenova makamlarına Osmanlı temsilcisinin talebi veçhiyle talimat vereceğine söz verdi²². Bu hâdise bir kere daha gösteriyordu ki İtalya'daki Tunus konsoloslukları probleminde bir çözüm yolu getirilmezse iki devletin ilişkileri bundan zarar göreceklerdir.

Ancak İtalya Hükümeti, Tunus üzerinde Pâdişâh'ın hükümlanlık haklarına aykırı olmayan, fakat Tunus'daki İtalyan menfaatlerini de

²⁰ İtalya Dışişleri Bakanlığı'na verilen 26 Temmuz 1862 tarihli Osmanlı Elçiliği notası.

²¹ Cenova Başkonsolosluğu'muzun Hariciye Vekâletine gönderdiği 11 Ekim ve 17 Ekim 1862 tarihli yazı ve ekleri, Âli Paşa'nın cevabı 8 Kasım 1862.

²² Floransa Osmanlı Elçiliği'nden Hariciye Vekâleti'ne 16 Ocak 1862.

zedelemeyecek bir çözüm şekli istiyordu²³. Rüstem Bey'in ısrarlı ve hiç bir tâviz kabul etmez davranışları, daha önceki İtalyan hükümetlerinin Elçiliğe bu konsoloslukların kaldırılacağı hakkında vermiş oldukları teminatlar sebebiyle, İtalya Hükümeti bu husustaki müzakereleri İstanbul'da yürütmeğe karar verdi. Rüstem Bey bir hayli zaman önce halledilmiş addettiği ve sadece İtalya Hükümeti tarafından verilen teminatın yerine getirilmesinden ibaret bir meselenin tekrar İstanbul'da müzakere konusu edilmesinden dolayı hayretini ifade etti²⁴. Âli Paşa'ya da İtalya'daki müzakereler esnasında İtalya Hükümeti'nin hiç bir zaman Osmanlı Devleti'nin Tunus üzerindeki hükümlerini inkâr etmediğini, İstanbul'daki müzakereler esnasında bunun resmen tanınması ve eski İtalyan eyaletleri için kabul edilen hususların birliğe yeni katılan eyaletlere de teşmil edilmesini temenni etti²⁵.

İstanbul'da ki müzakerelerde, İtalya Elçisi ile Âli Paşa, Osmanlı Devleti'nin Tunus üzerindeki hâkimiyet hakları konusunda kolaylıkla mutabık kaldılar. İtalya, Tunus Beyi'nin bundan sonra tesis etmek isteyeceği yeni ajanlıklara ve şimdikilerin heleflerine konsolosluk beratı vermemeği kabul etti. Fakat İtalya, yeni eyaletlerdeki Tunus konsolosluklarının durumunu, o sırada vazife başında bulunan konsoloslar sağ olduğu müddetçe değiştirmek istemiyordu. Buna mukabil bunların haleflerine berat vermemeği ve isimlerini resmî yıllıklara koymamayı taahhüt ediyordu²⁶. Böylece İtalya, Bey'i gücendirmekten sakınmak suretiyle Tunus'daki ticarî ve iktisadî menfaatlerini korumak istiyordu. Bu itibarla Osmanlı Devleti'nin hükümlerini haklarını haleldar etmeyecek, fakat İtalya'nın Tunus'daki menfaatlerine de zarar vermeyecek bir formül arandı. Netice de iki taraf şu esaslar üzerinde anlaşmaya vardılar :

“1 — Yeni ilhak edilmiş İtalyan eyaletlerinde bulunan Tunus ajanları, görevlerine aynen bu eyaletler müstakil olduğu zamanki gibi devam edeceklerdir.

2 — İtalya Kraliyet Hükümeti, Tunus Paşası'nın istikbalde İtalya'ya tayin etmek isteyeceği temsilcileri, resmî temsilci olarak

²³ İtalya Dışişleri Bakanlığı'nın notası 17 Ocak 1863.

²⁴ Osmanlı Büyükelçiliği'nin yukarıdakine cevabî notası 17 ocak 1863.

²⁵ Rüstem Bey'den Âli Paşa'ya 22 Ocak 1863.

²⁶ İtalya Büyükelçiliği'nin 18 Mart 1863 tarihli notası.

tanımayacak ve ne bunlara, ne de halen bu mevkiye bulunanların yerine gelecek olanlara ‘Konsolosluk berati’ vermeyecektir²⁷”.

Yukarıdaki metnin tetkikinden de anlaşılacağı gibi, 1863 Osmanlı-İtalyan Anlaşması, İtalya’daki Tunus konsolosluklarının tedrici bir şekilde kaldırılmasını öngörmek suretiyle meselenin çözümünü istikbale bırakmaktadır. Böylece İtalya, bir taraftan Osmanlı Devleti’nin Tunus üzerindeki haklarını tanımakla, Türk isteklerini tatmin ediyor diğer taraftan yeni ilhak eden İtalyan eyaletlerindeki konsoloslukların hemen kaldırılmamasını temin etmek ve Tunus Beyi’nin kırıngınlığını kısmen önlemek suretiyle, Tunus’daki İtalyan menfaatlerini korumak imkânını buluyordu. Aslında bu anlaşma ile İtalyan Hükümeti, Tunus’un tâbi bir beylik olması sebebiyle dışarıda temsilci bulundurma hakkı olmadığı tezini savunan Türk görüşünü kabul etmekte, dolayısıyla gayri hukukî kuruluşlar mahiyetinde olan Tunus konsolosluklarının kaldırılmalarını kabul etmektedir. Fakat adı geçen anlaşma, İtalyan menfaatlerini sıyanet etmek maksadıyla, bu ilga keyfiyetini zorlamaya meydan bırakmaksızın zamanın yardımıyla halletmeyi öngörmektedir.

Bununla beraber, 1863 Osmanlı-İtalyan anlaşmasının, dışarda temsilcilikler ihdas etmek yolunda, Tunus Beyi’ni frenliyemediğini görüyoruz. Nitekim Bey’in İtalya’da bulunanları emsal göstermek suretiyle Belçika limanlarında konsolosluklar açmak istediği görülmektedir. Fakat bu teşebbüsler Bâbıâli’nin Belçika Hükümeti nezdinde müdahaleleriyle neticesiz kaldı²⁸.

Bey 1861’de Cenova’ya konsolos tayin etmek istediği Kont Vandoni’yi İsviçre’de Cenevre’ye başkonsolos yapmak istedi. Durumdan haberdar olan Rüstem Bey, esas adı Fredric Bartolozzi olan sözde Kont Vandoni’nin kirli mazisi hakkında mahkeme ilâmlarına dayanarak meydana getirdiği dosyayı İsviçre makamlarına verdi. İsviçre Federal Hükümeti bu bilgiye müsteniden Vondoni’ye hakkı

²⁷ Âli Paşa’dan Rüstem Bey’e 9 Nisan 1863. İlişik belgeye bakınız.

²⁸ Rüstem Bey’den Âli Paşa’ya 10 Eylül 1863, Âli Paşa’dan Rüstem Bey’e 1 Ekim 1863, Bruxelles Osmanlı Elçiliğinin 13 Kasım 1863 tarihli notası ve Belçika Dışişleri Bakanlığı’nın 14 Kasım 1863 tarihli cevabı. Tunus Beyi’nin Belçika’da konsolosluklar kurma teşebbüsünün başlangıcı 1861 yılına kadar gitmektedir. Konuyu dağıtmak için burada fazla tafsilat vermedik. Bu hususu ayrı bir makalede incelemeyi düşünüyorum.

olmayan diplomatik ünvanları kullanmaya devam ettiği takdirde onu cezalandıracağını ve sınır dışı yapacağını bildirdi²⁹.

Belçika ve İsviçre'deki başarısızlığa rağmen, Tunus Beyi'nin 1867 sonlarında oldukça ısrarlı bir şekilde, Washington'da bir Tunus Başkonsolosluğu açmağa teşebbüs ettiğini görüyoruz. Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Sekreteri, Osmanlı Devleti'nin Tunus üzerindeki hâkimiyet haklarını tanımak ve Bey'in zihninde olması muhtemel bağımsızlık temayüllerini teşvik etmemekle beraber, bazı hususî şerait içinde Washington'da bir Tunus Konsolosluğu kurulmasını kabule mütemayil görünüyordu. Bâbiâli Amerika'nın bu yoldaki yoklamalarını, gerektiğinde Tunus'un isteklerine de cevap verecek bir Osmanlı Başkonsolosluğu'nu Washington'da açmayı teklif etmek suretiyle, Bey'in maksatlı teklifini bertaraf etti³⁰.

Bunlardan başka, Bey'in 1863 yazında İspanya'ya elçilik heyeti adı altında bir heyet gönderdiğini, durumdan haberdar olan Osmanlı Devleti'nin Dışişleri Bakanlığı kanalıyla İstanbul'daki İspanya elçisi, Osmanlı Büyükelçisi'nin de Paris'teki İspanya Büyükelçisi nezdinde, bu heyete yapılacak resmî kabulün ciddiyet ve ehemmiyetine dikkati çektikleri görülmektedir³¹.

Tunus Beyi'nin bağımsız devletlere has hareketleri içinde, Fransa ve İngiltere'den istikraz yapmak teşebbüslerini de hatırlatmak lâzım gelir. İngiltere'den borç para temin etmek teşebbüsü, Osmanlı Büyükelçiliği'nin faaliyetleri neticesinde mümkün olmadı. Bey bunun üzerine istediği parayı Fransa piyasasında aradı ve temin etti. Paris'teki Osmanlı Büyükelçisi bu borcun Bey'in haleflerine de şâmil olabilmesi için, Pâdişâh'ın muvafakatının şart olduğunu belirterek, olayı Fransa nezdinde protesto etti³². Fransa Dışişleri Bakanı, Drouyn de Lhuys buna cevaben, Tunus Beyi veya kredi veren bankalar tarafından

²⁹ Âli Paşa'dan Rüstem Bey'e 17 Mart 1864, Rüstem Bey'den Âli Paşa'ya 31 Mart 1864, ve 21 Nisan 1864 tarihli yazılar ve bu sonuncunun ekleri. Rüstem Bey'in İsviçre Federal Hükümeti için hazırladığı dosyada bu beynelmil dolandırıcının karanlık faaliyetleri hakkında geniş bilgi vardır.

³⁰ Black Bey' (Washington Büyükelçisi)den Fuat Paşa'ya 30 Aralık 1867; Fuat Paşa'dan Black Bey'e 25 Mart 1868, Black Bey'den Fuad Paşa'ya 24 Nisan 1868.

³¹ Cemil, Paşa'dan Âli Paşa'ya 6 temmuz 1863, Âli Paşa'dan Cemil Paşa'ya 9 temmuz 1863.

³² Abdurrahman ÇAYCI, *La question tunisienne et la politique ottomane (1881-1913)*, İstanbul, 1963, s. 10-11, not: 35.

Pâdişâh'ın müsaadesi talep edilmek suretiyle olayın meşruiyetini temin ve Osmanlı Devleti'nin haklarının korunmuş olacağı kanaatinde olduğunu mahrem bir şekilde Elçi'ye bildirdi. Her ne kadar ilgililer tarafından bu yolda bir istek olmadıysa da, bu vesileyle Tunus'u bağımsızlık yolunda iten Fransa'nın dahi, bu ülke üzerindeki Türk hâkimiyetini gizli olarak da olsa inkâr edemediği ortaya çıkmış oluyordu.

Diğer taraftan gene bağımsız davranışlar cümlesinden olmak üzere, Tunus Beyi'nin muhtelif Avrupa memleketlerine gönderdiği heyetler vasıtasıyla nüfuzlu şahsiyetlere, nişan ve mücevher dağıtmak suretiyle, bunları kendi hanedanının dâvasına kazanmak istediği görülmektedir. Daha Ahmet Bey zamanından (1837-1855) beri dağıtılmakta olan bu nişanları, Osmanlı Devleti ancak bağımsız devletlere ait bir hak olduğu gerekçesiyle öteden beri protesto etmiş bulunuyordu³³. Hattâ Rüstem Bey, Tunus Beyi'nce İtalyan memurlarına verilen nişanların asla takılmamaları için Kont Kavur'un ilgililere emir vermesini de temin etmişti³⁴. Bey, İtalya'da başarı sağlamayan bu hareketini, Avrupa'nın diğer devletlerinde denemekte mahzur görmedi. 1861 de Avrupa'ya Hayreddin Paşa başkanlığında bir heyet gönderdi. Bu heyet Stockholm ve Copenhague'da oldukça önemle, Belçika ve Hollanda'da ise biraz isteksiz bir şekilde kabul edildi ve Tunus Beyi'nin aile nişanı olduğundan bahisle ileri gelenlere Tunus nişanını bolca dağıttı³⁵. 1863'de Bey, Hayreddin Paşa'yı tekrar Avrupa'ya gönderdi. Paşa, Berlin'de "comme un étranger de distinction", Viyana'da da siyasî olmayan bir şahıs olarak muamele gördü³⁶. 1864 yazında, Bey, Paris'teki Avusturya sefiresi Prenses Metternich'e 40.000 frank değerinde bir kolye ve Avusturya'nın Paris Büyükelçisi ve Müsteşarına Tunus nişanından verdi. Fakat mücevher iade edildi, nişanlar ise, Bâbîâli'ye tâbi bir devletten gelmesi sebebiyle, takılma hakkı olmaksızın kabul edildi³⁷.

³³ *Aynı eser*, s. 9 not: 22, H.A. 43/3 Musurus Bey (Torino Maslahatgüzarı Ali Paşa'ya 19 Şubat 1851, 13 Safer 1267 tarihli türk protesto notası.

³⁴ Rüstem Bey'den Âli Paşa'ya 19 Aralık 1861, Âli Paşa'dan Rüstem Bey'e 22 Ocak 1862.

³⁵ Aristarchy Bey'den (Berlin Elçisi) Cemil Bey'e (Dışiş. Bak.) 28 Ağustos 1861. Musurus Bey'den (Londra Elçisi) Cemil Bey'e 24 Ekim 1861.

³⁶ Aristarchy Bey'den Âli Paşa'ya 30 Mayıs 1863, Âli Paşa'dan Kallimaki Bey'e (Viyana Elçisi) 6 Ağustos 1863.

³⁷ Cemil Bey'den Âli Paşa'ya 2 Eylül 1864.

Tunus Beyi'nin nişan ihdas ederek bunu yabancı devlet adamlarına dağıtması, muhtelif memleketlerde konsolosluklar açmağa teşebbüs etmesinden maksadı, fiilî bir bağımsızlık durumu yaratmaktır. Yukarıda kısaca verdiğimiz bilgilerden Bey'in arzu ettiği neticeye ulaşamadığını söyleyebiliriz.

Buna mukabil Osmanlı Devleti, 1863 anlaşmasıyla, İtalya'daki Tunus konsolosluklarının tedrici bir şekilde ortadan kaldırılmasını temin etmiş, Belçika, İsviçre ve Amerika Birleşik Devletleri'nde Tunus konsoloslukları açılmasına mâni olmuş, Bey'in İngiltere'den Pâdişâh'ın müsaadesi olmaksızın borç para alamamasını, Tunus nişanının yabancı devlet adamları tarafından takılmamasını ve heyetlerinin de ilgili makamlarca resmî bir şekilde kabul edilmemelerini temin etmiştir. Bu arada Livorna'daki Osmanlı Başkonsolosu, 1863 mayısında Elbe adasında Porto Ferraja'da uzun yıllardan beri Tunus Konsolos Muavinliği yapan Louis Mazzei'yi bu vazifesinden vazgeçirip Osmanlı Konsolosu olmağa ikna etmiştir³⁸.

1863 Osmanlı-İtalyan anlaşmasının günün şartlarına göre değiştirilmesi, zaman zaman her iki tarafça da bahis konusu edildi. 1868 de Nicola Fedriani isimli bir zatın Livorna'da Tunus Başkonsolosu olarak faaliyette bulunduğu rivayetleri üzerine, Rüstem Bey, İtalya Dışişleri Bakanı General Manebrea'ya 1863 anlaşmasını hatırlatıp bunun hükümlerine göre Fedriani'ye konsolosluk beratı verilemeyeceğini belirtmesine karşılık, İtalya Dışişleri Bakanı bu isimde kimseyi tanımadığını, müracaatı halinde kendisine berat verilmeyeceğini ifade ettikten sonra, Tunus kaptanlarının Osmanlı konsolosluklarından gerekli yardımı görmemeleri sebebiyle Bey'in bu durumudan sızlandığını, esasen İtalya'nın 45.000 vatandaşının bulunduğu Tunus'un özel durumunu dikkate alarak hareket etmesi icap ettiğini, zira Bey'in İtalyan vatandaşlarına karşı mukabil tedbirler alması ve Bâbıâli'nin bundan meydana gelebilecek zararları telâfi imkânını bulamaması halinde, İtalya'nın vatandaşlarının menfaatını korumak amacıyla Tunus'a donanma göndermek mecburiyetinde kalabileceğini ifade etti. Anlaşıldığına göre, İtalya o sıralar Tunus Beyi ile bir ticaret ve seyrüsefer anlaşması hazırlamakta olduğundan –ki bu anlaşma 1868 eylülünde imza edilecektir³⁹– kabilsen 1863 anlaşmasını Tunus lehine

³⁸ Livorna Osmanlı Başkonsolosu'ndan Dışişleri Bakanlığı'na, 30 mayıs 1863.

³⁹ Abdurrahman ÇAYCI, *İtalya'nın Tunus'da üstünlük teşebbüsü, Cedeyda meselesi ve Osmanlı Devleti'nin müdahalesi, Tarih Dergisi, Cild : 17-18 İstanbul, 1963.*

değiştirmek istemektedir. Rüstem Bey, Dışişleri Bakanı'na bir müşkilât halinde Osmanlı Devleti'nin memnuniyetle aracılık yapmaya amade olduğunu ifade, fakat Tunus ajanlarının statülerinin değiştirilmesi teklifini sarıh bir şekilde reddederek durumu Bakanlığa bildirdi⁴⁰. Osmanlı Devleti, 1863 anlaşmasının Bâbıâli'nin hükümlerini haklarını haleldar eden bir durumu tedricî bir surette ortadan kaldırmayı öngördüğünü ve İtalya Dışişleri Bakanı'nın ileri sürdüğü bütün düşüncelerin derinliğine incelenmesinden sonra nihâî bir çözüm yolu getirdiğine işaretle, bu anlaşmanın tatbikinden vazgeçmeyeceğini bildirdi⁴¹. İtalya Hükümeti, bu hususta daha fazla ısrarda fayda görmedi. Buna rağmen, adı geçen hükümet, daha sonraları da 1863 anlaşmasını yürütmekle beraber, onun varlığından habersizmiş gibi görünmek istemekte⁴², hattâ bazen Marsilya ve Paris'te Fransa tarafından resmen tanınmış Tunus konsoloslukları bulunduğu iddiasını da emsal olarak ileri sürmektedir.

Buna mukabil, Tunus'un Bâbıâli ile olan ilişkilerini kesmesi için devamlı teşvikte bulunan Fransa'nın 1870-71 Prusya-Fransa savaşında mağlup olması üzerine, Osmanlı Devleti, İtalya'nın Cedeys meselesi bahanesiyle Tunus'da hâkimiyet kurmasına mâni olmuş⁴³ ve Tunus Beyi'nin isteğini yerine getirerek Tunus Valiliği'ni irsî olarak Hüseyinî ailesine bazı şartlarla vermiştir⁴⁴. 22 Ekim 1871 tarihli bu fermenda, Pâdişâh'ın hâkimiyet haklarına zarar vermemek şartıyla Bey'in yabancı devletlerle kısmî bir münasebeti olması kabul edilmişti. Bâbıâli bu fermana dayanarak Bey'den İtalya'da mevcut olan konsolosluklarının kapatılması için bir talepte bulunmak istemedi. Fakat 1874 yılında Tunus denizcileriyle Osmanlı Konsolosu arasında müşkilât zuhur edince, Roma'daki Osmanlı Büyükelçisi Karateodori Efendi, Osmanlı Hariciye Nazırı'na takip edilecek iki yol olduğunu, bunlardan birinin bu ajanlıkların kâmilen ve derhal kaldırılmasını İtalya Hükümeti'nden

⁴⁰ Rüstem Bey'den Fuad Paşa'ya (Dışişleri Bakanı), 17 Temmuz 1868.

⁴¹ Fuad Paşa'dan Rüstem Bey'e 19 Ağustos 1868.

⁴² İtalya Hükümeti'nin bu şekilde hareketine sebep, 1863 anlaşmasının ne bir nota, ne de bir mukavele şeklinde tesbit edilmemesidir. Bu anlaşma metni, sadece Âli Paşa'nın Rüstem Bey'e gönderdiği 9 Nisan 1863 tarihli telgrafta kayıtlıdır. Böyle hareket edilmesine sebep muhtemelen Tunus'un Osmanlı Devleti bünyesi içindeki özel durumudur.

⁴³ Abdurrahman ÇAYCI, *adı geçen makale*.

⁴⁴ Abdurrahman ÇAYCI, *adı geçen eser*, s, 15.

istemek, diğerinin de 1863 anlaşmasının tatbikine devam etmek olduğunu izah etti. Elçiye göre ikinci yolda devam edilirse, uzak olmayan bir istikbalde bu anormal durum kendiliğinden ortadan kalkacaktır. Zira halen 1863 anlaşmasına göre vazifeye devam eden Tunus konsolosları yaşlı ve önemsiz kimselerdir. Şayet hükümet bunların derhal kaldırılmalarını isterse, bu takdirde İtalya'nın işi savsaklaması ihtimaline binaen, işin çabuklaştırılmasını temin için Osmanlı Devleti'nin Bey nezdinde de teşebbüslerde bulunması lâzım gelecektir⁴⁵. Bâbîâli, 1863 anlaşmasının samimiyetle tatbiki suretiyle, arzu edilen neticeye zorlamadan ulaşmayı uygun görüyordu⁴⁶. 1875'de bir aralık bahis konusu konsoloslukların kapatılması için, Tunus Paşası nezdinde teşebbüslerde bulunmayı tasavvur etti. Fakat bu sıralar Tunus'un Bâbîâli ile olan ilişkileri memnuniyet vericiydi. Osmanlı Devleti, Tunus'da iktidarda bulunan Hayreddin Paşa'nın düşmanlarına, Tunus'un imtiyazlarını Osmanlı Devleti'nin kaldırmaya gitmekte olduğu yolunda tefsir edilebilecek deliller vermemeyi uygun buldu ve *statu quo*'nun devamına karar verdi⁴⁷.

Esasen zamanın yardımıyla mesele kendiliğinden çözüm yolu buluyordu. Meselâ 1875 sonlarında, Tunus'un Napoli Başkonsolosu olan Pagliano öldü. 1863 anlaşmasına göre, İtalya bu zatın yerine yeni bir Tunus Konsolosu tayin edilmesini kabul edemezdi. Bâbîâli şimdiye kadar olduğu gibi, 1863 anlaşmasının hükümlerinin tatbikiyle iktifa etti⁴⁸.

Netice olarak İtalya'daki Tunus konsoloslukları işini şu şekilde hulâsa edebiliriz :

Tunus'la İtalya yarımadası arasında ötedenberi sıkı ticarî münasebetler olduğundan, mahallî otoriteler ile Tunus makamları arasında aracılık yapmak üzere, İtalyan devletlerinde, müteaddit Tunus ajanlıkları, muhtemelen XIX ncu yüzyıl başlarında kurulmuştur. Zamanla bu ajanlıklar, bağımsız devletlerinkinde olduğu gibi, konsolosluk beratını da elde ederek resmî birer teşekkül haline gelmişlerdir. Osmanlı Devleti, o sıralar İtalya'daki devletlerde ihtiyaca kifayet edecek

⁴⁵ Karateodori Efendi'den Ârifi Paşa'ya 29 Mayıs 1874.

⁴⁶ Ârifi Paşa'dan (Dışiş. Bak.) Karateodori Efendi'ye, 17 Ekim 1874.

⁴⁷ Safvet Paşa'dan (Dışiş. Bak.) Karateodori Bey'e, hususî mektup, 21 temmuz 1875.

⁴⁸ Safvet Paşa'dan Karateodori Bey'e 29 Haziran 1876.

bir dışişleri teşkilâtına sahip olmadığından, belki bu durumdan haberdar olamamıştır. Şayet haberdar olmuşsa bile, muhtemelen bunları Osmanlı İmparatorluğu'nda mevcut ve sadece idarî görevleri bulunan ajanlıklar olarak kabul ettiğiinden, müdahale etmeğe lüzum görmemiştir. Fakat Tunus Beyi'nin Pâdişâh'a tâbîlik derecesinin tartışma konusu olması, İtalya yarımadasında bulunan devletlerde Osmanlı diplomatik teşkilâtının genişleyip yayılması üzerine, bu devletlerde mevcut Tunus konsolosluklarının hukukî durumu meselesi ortaya çıktı. Önceleri Sardunya, sonraları İtalya, Bâbîâli'nin hukukuyla, İtalya'nın Tunus'daki menfaatlerini telif edecek bir çözüm şekli bulmakta bir hayli sıkıldılar. Neticede Osmanlı ve İtalya hükümetleri 1863 nisanında, bu ajanlıkların zorlamadan ve tedrici bir şekilde ortadan kalkmasını temin edecek bir formülü kabul ettiler. Zaman zaman ortaya çıkan zorluklara rağmen, her iki devlet bu karışık ve hassas meseleyi, 1863 anlaşmasını tatbik etmek ve zamanın da yardımıyla çözümlenmeyi uygun buldular. Bu suretle, İtalya Tunus Beyi'ni gözetmekle beraber, bu anlaşmayı kabul ve tatbik etmekle, Bey'in Padişah'a tâbîliğini, başka bir deyimle Osmanlı Devleti'nin Tunus üzerindeki hâkimiyet haklarını, haliyle kabul etmiş oluyordu. İtalya'nın bu tutumuyla Tunus Beyi, bu memlekette yeni resmî ajanlıklar açma imkânını kaybettiği gibi, İtalya'dakileri emsal göstererek diğer devletlerde, meselâ Belçika, İsviçre ve Amerika Birleşik Devletleri'nde konsolosluklar ihdas etmek imkânını da kaybediyordu.

Bu verilen bilgilerden şurası bir kere daha ortaya çıkmaktadır ki, Tunus Beğliği, XIX ncu asır ortalarında fiilen bağımsız gibi olmasına rağmen, Pâdişâh'ın bu memleket üzerindeki hâkimiyet hakları sadece tarihî bir hâtura ve boş bir kelimededen ibaret değildir. Zira bu hâkimiyet, devletlerin büyük ekseriyeti tarafından kabul ve teyit edilen ve devletler hukuku nokta-i nazarından da hesaba katılması icap eden siyasî bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır.

EK

ÂLİ PAŞA'NIN RÜSTEM BEY'E 9 NİSAN 1863 TARİH VE 7231/36
SAYILI FRANSIYZCA TELGRAFI⁴⁹.

Par suite de pourparlers qui ont eu lieu de nouveau sur la question des consuls tunisiens en Italie, entre le Marquis de Bella

⁴⁹ H. A. 43/3 Âli Paşa'dan Rüstem Bey'e 9 Nisan 1863.

Caracciola et moi, nous nous sommes arrêtés à l'arrangement définitif qui suit :

1 — Les Agents tunisiens qui se trouvent dans les provinces italiennes nouvellement annexées continueront à exercer leurs fonctions comme ils le faisaient quand ces provinces étaient constituées en Etats indépendants.

2 — Le Gouvernement Royal d'Italie ne reconnaîtra pas comme Agents officiels et ne donnera non plus des *exequaturs* à des Agents que le Pacha de Tunis voudrait établir à l'avenir en Italie ni à ceux qui succéderont aux titulaires actuels.

En vous invitant à conformer... ect.

